

ЛЕКЦІЯ 2. LECTIO SECUNDA МОРФОЛОГІЯ. ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ДІЄСЛОВА. VERBUM

План

1. Загальні відомості про частини мови.
2. Verbum. Граматичні категорії. Часи системи інфекта (недоконаного виду).
3. Наказовий спосіб. Теперішній час активного стану (praesens activi).
4. Теперішній час пасивного стану (praesens passivi).
5. Минулий час недоконаного виду (imperfectum).
6. Майбутній час перший (futurum I).
7. Юридична термінологія.

§ 1. VERBUM. ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ

Число (numerus)

У латинській мові розрізняють два числа:

- **numerus singularis** (однина) – sing.
- **numerus pluralis** (множина) – pl.

Особа (persona)

У межах одного часу в латинській мові виділяють три особи. Вказівкою на особу служать особові закінчення дієслів, тому немає потреби у вживанні особових займенників: ***persona prima; persona secunda; persona tertia.***

Стан (genus)

Система латинської мови формально має два стани:

genus activum – активний;

genus passivum – пасивний.

Спосіб (modus)

modus indicativus – дійсний;

modus conjunctivus - умовний;

modus imperativus - наказовий.

Час (*tempus*)

Система латинської мови налічує шість часів у індикативі:

- **praesens** - теперішній час: **laudo** - я хвалю;
- **Imperfectum** - минулий час недоконаного виду:
laudabam - я хвалив;
- **perfectum** - минулий час доконаного виду:
vici - я переміг.
- **plusquamperfectum** - давноминулий час поєднує поняття про минулу дію та про пізніший її результат у минулому. Українська мова не має спеціальних граматичних форм, які б передавали плюсквамперфектні значення:
viderat, deinde narravit - він (спочатку)
побачив, потім розповів;
- **futurum I (simplex)** - майбутній час перший означає майбутню завершену або незавершену дію:
dabo - я дам, я даватиму;
- **futurum II (exactum)** – майбутній час другий означає дію, яка здійсниться раніше за іншу майбутню дію:
videro, deinde narrabo - спочатку я побачу, потім розкажу.

§ 2. СЛОВНИКОВА ФОРМА ДІЄСЛОВА

У словнику дієслово записується у чотирьох основних формах:

- a) 1-а особа однини у praesens indicativi activi;
- b) 1-а особа однини у perfectum indicativi activi;
- c) supinum;
- d) infinitivus praesentis activi:

a	b	c	d	
• nego,	āvi,	ātum,	āre	- заперечувати;
• ageo,	auxi,	auctum,	ēre	- збільшувати;
• lego,	legi,	lectum,	ēre	- читати;
• punio,	īvi,	ītum,	īre	- карати.

§ 3. ДІЄВІДМІНА (CONJUGATIO)

Дієслова поділяються на чотири дієвідміни. Дієвідміна визначається за закінченням основи інфекта:

- I дієвідміна: **ā**: accūso, accusā -re - *звинувачувати*;
- II дієвідміна: **ē**: habeo, habē -re - *мати*;
- III дієвідміна: на приголосний: tego, **teg-ě** -re
- *покривати*;
на **-u**: ruo, ru-ě -re - *руйнувати*;
на **-i**: capio, cap-ě -re - *брати*;
- IV дієвідміна: на **-ī**: audio, audī -re - *слухати*.

Imperatīvus

Infinitīvus	sing.	pl.
accusāre <i>звинувачувати</i>	accūsa!	accusāte!

Особові закінчення:

Число	Особа	Активний стан усіх часів і способів крім perf. ind. activi	Пасивний стан усіх часів і способів	Perfectum indicativi activi
sing.	1.	-o, -m	-or, -r	-i
	2.	-s	-ris	-isti
	3.	-t	-tur	-it
pl.	1.	-mus	-mur	-imus
	2.	-tis	-mini	-istis
	3.	-nt	-ntur	-erunt, ēre

§ 4. ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС АКТИВНОГО СТАНУ (PRAESENS ACTIVI)

Praesens activi твориться шляхом приєднання особових закінчень до інфектної основи.

indicativus

	<i>sing.</i>	<i>pl.</i>	<i>sing.</i>	<i>pl.</i>
1.	nego	negā - mus	auge - o	augē - mus
2.	negā - s	negā - tis	augē - s	augē - tis
3.	negǎ - t	nega - nt	augě - t	auge - nt

Визначення основи дієслова:

negāre – відмовляти;

augēre – сприяти;

legēre – обирати;

punīre – штрафувати.

	<i>III</i>	<i>IV</i>
1. sing.	leg - o	puni - o
2.	leg-ǐ - s	punī - s
3.	leg-ǐ - t	puni - t
1. pl.	leg-ǐ - mus	punī - mus
2.	leg-ǐ - tis	punī - tis
3.	leg-u - nt	puni-u - nt

§ 5. ПРЕЗЕНС ДІЄСЛОВА SUM, FUI, –, ESSE – БУТИ

indicativus

<i>sing.</i>	<i>pl.</i>
1. sum	1. sumus
2. es	2. estis
3. est	3. sunt

§ 6. ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ПАСИВНОГО СТАНУ (PRAESENS PASSIVI)

Таблиця пасивних закінчень

	<i>sing.</i>	<i>pl.</i>
I	-or	-mur
II	-ris	-mīni
III	-tur	-ntur

Інфінітив теперішнього часу пасивного стану утворюється шляхом додавання до основи інфекта для дієслів I, II, IV дієвідмін – закінчення **-ri**, для дієслів III дієвідміни – **-i**.

- I – ornāri** - прикрашати;
- II – docēri** - навчати;
- III – vinci (ĕre)** - перемагати;
- IV – punīri** - штрафувати.

Форми

praesens passivi утворюються шляхом приєднання пасивних закінчень до інфектної основи.

	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>IIIa</i>	<i>IIIb</i>	<i>IV</i>
1.sg.	orno- r	doce- or	vinc- or	fac-i- or	puni- or
2.	ornā- ris (-re)	docē- ris (-re)	vinc-ě- ris (-re)	fac-ě- ris (-re)	punī- ris (-re)
3.	ornā- tur	docē- tur	vinc-ĭ- tur	fac-ĭ- tur	punī- tur
1.pl.	ornā- mur	docē- mur	vinc-ĭ- mur	fac-ĭ- mur	punī- mur
2.	ornā- mini	docē- mini	vinc-ĭ- mini	fac-ĭ- mini	punī- mini
3.	orna- ntur	doce- ntur	vinc-u- ntur	fac-i-u- ntur	puni- untur

NB! Форма 1-ї особи однини I дієвідміни ornor виникла із *orna-or.

§ 7. МИНУЛИЙ ЧАС НЕДОКОНАНОГО ВИДУ (IMPERFECTUM)

Imperfectum утворюється від інфектної основи за допомогою суфіксів -bā- для I – II дієвідміни, та -ēbā- для III – IV дієвідміни і особових закінчень презенса: videbat - він бачив, scribebat - я писав.

imperfectum indicativi activi

		<i>I</i>	<i>II</i>	<i>IIIa</i>	<i>IIIb</i>	<i>IV</i>
<i>sin</i>	1.	negā bam	augē bam	legē bam	capī ēbam	puni ēbam
	2.	negā bas	augē bas	legē bas	capī ēbas	puni ēbas
	3.	negā bat	augē bat	legē bat	capī ēbat	puni ēbat
<i>pl.</i>	1.	negab āmus	auge āmus	lege āmus	capīe āmus	punīe āmus
	2.	negab ātis	auge ātis	lege ātis	capīe ātis	punīe ātis
	3.	negā bant	augē bant	legē bant	capī ēbant	puni ēbant
		negāre- відмовляти	augēre- сприяти	legēre- обирати	capēre- здобувати	punīre- штрафувати

imperfectum indicativi passivi

		<i>I</i>	<i>II</i>	<i>IIIa</i>	<i>IIIb</i>	<i>IV</i>
sg.	1.	negā <u>bar</u>	augē <u>bar</u>	legē <u>bar</u>	capiē <u>bar</u>	puniē <u>bar</u>
	2.	negab <u>āris</u>	augeb <u>āris</u>	legeb <u>āris</u>	capieb <u>āris</u>	punieb <u>āris</u>
	3.	negab <u>ātur</u>	augeb <u>ātur</u>	legeb <u>ātur</u>	capieb <u>ātur</u>	punieb <u>ātur</u>
pl.	1.	negab <u>āmur</u>	augeb <u>āmur</u>	legeb <u>āmur</u>	capieb <u>āmur</u>	punieb <u>āmur</u>
	2.	negab <u>amīni</u>	augeb <u>amīni</u>	legeb <u>amīni</u>	capieb <u>amīni</u>	punieb <u>amīni</u>
	3.	negab <u>āntur</u>	augeb <u>āntur</u>	legeb <u>āntur</u>	capieb <u>āntur</u>	punieb <u>āntur</u>

Imperfectum indicativi activi

*від дієслова **sum, fui, – , esse** - быти*

<i>sing.</i>	<i>pl.</i>
1. eram	1. erāmus
2. eras	2. erātis
3. erat	3. erant

§ 8. МАЙБУТНІЙ ЧАС ПЕРШИЙ (FUTURUM I)

Futurum I – майбутній час, який утворюється шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-b** для I – II дієвідміни та **-e-** для III – IV дієвідміни (у 1-й особі однини – суфікс **-a-**) і **особових закінчень системи інфекта**.

Він може перекладатися дієсловами як доконаного, так і недоконаного виду: **faciam** - я зроблю/я робитиму, я буду робити.

futurum I activi indicativus

		<i>I</i>	<i>II</i>	<i>IIIa</i>	<i>IIIb</i>	<i>IV</i>
<i>sg.</i>	1.	negā <u>b</u> o	augē <u>b</u> o	leg <u>a</u> m	cap <u>i</u> a <u>m</u>	puni <u>a</u> m
	2.	negā <u>b</u> is	augē <u>b</u> is	leg <u>e</u> s	cap <u>i</u> e <u>s</u>	puni <u>e</u> s
	3.	negā <u>b</u> it	augē <u>b</u> it	leg <u>e</u> t	cap <u>i</u> e <u>t</u>	puni <u>e</u> t
<i>pl.</i>	1.	negab <u>ī</u> mus	augeb <u>ī</u> mus	leg <u>ē</u> mus	cap <u>i</u> ē <u>m</u> us	puni <u>ē</u> mus
	2.	negab <u>ī</u> tis	augeb <u>ī</u> tis	leg <u>ē</u> tis	cap <u>i</u> ē <u>t</u> is	puni <u>ē</u> tis
	3.	negā <u>b</u> unt	augē <u>b</u> unt	leg <u>e</u> nt	cap <u>i</u> e <u>n</u> t	puni <u>e</u> nt

futurum I passivi indicativus

		<i>I</i>	<i>II</i>	<i>IIIa</i>	<i>IIIb</i>	<i>IV</i>
<i>sg.</i>	1.	negā <u>b</u> or	augē <u>b</u> or	leg <u>a</u> r	capi <u>a</u> r	puni <u>a</u> r
	2.	negab <u>ē</u> ris	augeb <u>ē</u> ris	leg <u>ē</u> ris	capi <u>ē</u> ris	puni <u>ē</u> ris
	3.	negab <u>ī</u> tur	augeb <u>ī</u> tur	leg <u>ē</u> tur	capi <u>ē</u> tur	puni <u>ē</u> tur
<i>pl.</i>	1.	negab <u>ī</u> mur	augeb <u>ī</u> mur	leg <u>ē</u> mur	capi <u>ē</u> mur	puni <u>ē</u> mur
	2.	negab <u>i</u> mīni	augeb <u>i</u> mīni	leg <u>e</u> mīni	capi <u>e</u> mīni	puni <u>e</u> mīni
	3.	negab <u>u</u> ntur	augeb <u>u</u> ntur	leg <u>e</u> ntur	capi <u>e</u> ntur	puni <u>e</u> ntur

futurum I дієслова esse indicativus

	<i>sing.</i>	<i>pl.</i>
1.	ero	erimus
2.	eris	eritis
3.	erit	erunt

§ 9. ОСНОВИ ДІЄСЛОВА

У латинській мові існує така система основ:

- **основа інфекта** визначається шляхом відкидання інфінітивного форманта **-re** (в I, II, IV дієвідмінах) та **-ere** – в III дієвідміні:

neg- (negare), auge- (augere), leg- (legere), puni- (punire);

- **основа перфекта** визначається за формою перфекта шляхом відкидання закінчення **-i**:

negav- (negavi), aux- (auxi), leg- (legi), puniv- (punivi);

- **основа супіна** виокремлюється із форми супіна шляхом відкидання суфікса **-um**:

negat- (negatum), auct- (auctum), lect- (lectum), punit- (punitum).

Від основ інфекта, перфекта і супіна утворюються усі особові та неособові форми.

Система інфекта

До системи інфекта належать такі граматичні форми:

- praesens indicativi activi: nego
- praesens indicativi passivi: negor
- praesens conjunctivi activi: negom
- praesens conjunctivi passivi: neger
- imperfectum indicativi activi: negabam
- imperfectum indicativi passivi: negabar
- imperfectum conjunctivi activi: negarem
- imperfectum conjunctivi passivi: negarer
- imperativus praesentis activi et passivi: nega, negare
- futurum I indicativi activi: negabo
- futurum I indicativi passivi: negabor
- imperativus futuri activi et passivi: negato, negator
- infinitivus praesentis activi et passivi: negare, negari
- gerundium: negandi
- gerundivum: negandus
- participium praesentis activi: negans

Система перфекта

- perfectum indicativi activi: negavi
- perfectum conjunctivi activi: negav-**erim**
- plusquamperfectum indicativi activi: negav-**eram**
- futurum II indicativi activi: negav-**ero**
- plusquamperfectum conjunctivi activi: negav-**issem**
- infinitivus perfecti activi: negav-**isse**

Система супіна

- supinum I: negat-um
- supinum II: negat-**u**
- participium perfecti passivi: negat-**us**
- participium futuri activi: negat-**urus**

Існує ряд аналітичних форм, які складаються із дієприкметників, утворених від основ супіна та допоміжного дієслова **esse**:

- perfectum indicativi passivi: negat-**us sum**
- perfectum conjunctivi passivi: negat-**us sim**
- plusquamperfectum indicativi passivi: negat-**us eram**
- plusquamperfectum conjunctivi passivi: negat-**us essem**
- futurum II indicativi passivi: negat-**us ero**
- infinitivus perfecti passivi: negat-**um esse**
- infinitivus futuri activi: negat-**urum esse**
- infinitivus futuri passivi: negat-**um iri**